

2008-05-25

Det är svårt att bli sedd, hörd och förstådd när man är liten. Det finns enligt rovdjursutredningen ca 200 vargar, 1500 lodjur och 3000 björnar i landet. Siffrorna är kontroversiella. Jordbruksverket uppger antalet fäbodar i bruk till 230 stycken. En siffra minst lika omtvistad som de om rovdjurens numerär. Siffrorna kan dock ställas mot varandra. Först på sidan 590 av utredningens 625 sidor berörs detta.

Regeringskansliet
Miljödepartementet
103 33 STOCKHOLM

Remissvar: Betänkande SOU 2007:89. Rovdjuren och deras förvaltning M2007/5207/Na

"Rovdjursetablering kan ibland motverka bevarandet av andra arter som har stor betydelse för den biologiska mångfalden. Det gäller bl. a. i fäbodbruket. Rovdjurens närvaro kan försvåra arbetet med att hålla liv i utrotningshotade tamdjursraser liksom av sällsynta växtarter på betesängar som hålls öppna genom fäbodbruket. En stor del av det vi vill bevara genom naturvården är kulturmarker med höga biologiska värden. Naturvården måste kunna se och värdera helheten och undvika att isolera olika naturvårdsprojekt från varandra."
SOU 2007:89, sidan 590

Gävleborgs Fäbodförening, GFF, tackar Åke Pettersson för en bra och gedigen utredning. GFF, som fått förtroendet att lämna synpunkter på betänkandets förslag eller material, är ingen ensidig brukarorganisation. Föreningen arbetar brett för bevarande av fäbodkultur och utveckling av fäbodbruk. I sitt arbete är GFF uppmärksam på konventioner, riktlinjer och samhällsmål och vill styra in sin verksamhet nära dessa. För hög verkningsgrad söker GFF samverka med andra intressenter. Nätverket är brett och skänker föreningen hög kompetens. Verksamheten är i huvudsak definierad till Gävleborgs län men ett vidare perspektiv är oundvikligt och alla erfarenheter föreningen gör är obegränsat tillgängliga för alla.

Bakgrund

GFF har allt sedan tillkomsten 1996 tvingats engagera sig i rovdjursfrågor. Detta ledde till utarbetande av en rovdjurspolicy som varit vägledande för ställningstaganden i rovdjursfrågor sedan 2002. Den grundar sig på Konventionen om Biologisk Mångfald från 1992. För föreningen betyder Konventionens Artikel 8j väldigt mycket. GFF tolkar artikelns lydelse och anslutande texter som att fäbodkulturen representerar ett lokalt samhälle med kunskaper som särskilt skall respekteras och bevaras. Tolkningen stöds av CBM, som på regeringens uppdrag belyst tillämpningen av artikel 8j.

För att stryka under åsikten refererar vi särskilde utredaren Åke Pettersson i en tidningsartikel: "Det övergripande målet är att förbättra eller omstrukturera beslutsprocessen /--/ så att en bredare delaktighet från allmänheten garanteras" (Agenda 21 8.3).

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

Sammanfattning

I Sverige är man stolt över att landets folkkultur och traditioner hålls levande och att Sverige bilden berikas genom att man vårdar sig om utmarksnäringar, som fäbodbruk och fritt skogsbete med gamla lantraser.

Det grundläggande är att ansvaret är lika stort för att bevara en levande fäbodkultur som skapande av vitala rovdjursstammar. Betsdjur får inte vara bytesdjur. Lika fundamentalt är att staten skall ha hela ansvaret för förvaltningen av och kostnaderna för stora rovdjur.

Skydd av tamdjur ska kunna förenas med ett Art- och habitatdirektiv, som medger att man beaktar ekonomiska, sociala eller kulturella behov och dess särdrag vid förvaltning av rovdjur.

Fäbodföreningen föreslår ett fullskaleförsök för studier av inavelsdepression på varg.

Föreningen vill också att en särskild del av rovdjursrelaterad forskning sker kring traditionella förhållningssätt till biologisk mångfald och hävdvunnen hantering av rovdjursproblem.

Föreningen påpekar också att för somliga är skogen en arbetsmiljö och att Arbetsmiljöverket uppfattar stora rovdjur som en risk, vilken kräver åtgärder.

Föreningen ser minst två skäl mot utredningens uppfattning om licensjakt. Dels det byråkratiska problemet som kan innebära svårigheter att anpassa jaktformen till EU:s snåriga regelverk. Dels att licensjakt är "blind" genom att jakten inte självklart sker på de individer som är mest störande med hänsyn till ekonomiska, sociala och kulturella faktorer.

Motförslaget är en ren förvaltningsjakt enligt ett system som tillämpas i Lettland och kräver ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner samt en grupp förvaltningsjägare. En långsiktig strategi för bevarande och förvaltning av de stora rovdjuren, inbegripet en strikt reglerad beskattning av stammarna genom jakt, ökar förutsägbarheten och kan höja toleransnivån samt öka acceptansen av rovdjurspolitiken.

Nöjesjakt på stora rovdjur ska inte förekomma. Föreningen vill att Viltskadecenter får en stärkt roll som samordnare i rovdjursförvaltningen. Besiktningsmän och förvaltningsjägare föreslås, för största möjliga objektivitet, oberoende och ständig spetskunskap, vara anställda direkt vid Viltskadecenter. Koncentrationen gör att veterinär, juridisk och ekonomisk expertis ryms bland besiktningspersonalen, vilket är viktigt vid prövning av t.ex. sekundära skador.

Fäbodföreningen är negativ till den förmenta information om rovdjursförvaltningen vars syfte inte är att informera utan att påverka. Innehållet är ofta ofullständigt och har brister i saklighet. Risken ligger i att propagandan uppfattas som saklig och positiv av de grupper som samtycker till innehållet. Föreningen vill att Rovdjurscentret De 5 Stora fungerar som samordnare av information från dessa centra och att det får i uppdrag att finna en fäbod där fäbodbrukarnas problem kan belysas. Samverkan med ett museum är önskvärd.

Beträffande rovdjursturism hävdar föreningen att rovdjursstammarna aldrig får bli så stora att jaktturism på stora rovdjur kan tillåtas och att ekoturism inte får urarta så att rovdjur genom åtling eller på annat sätt lockas att uppträda som oskygga turistattraktioner.

Allmänt

GFF tycker att utredningen är gedigen och ambitiös. Vid genomgången har utgångspunkten varit att se hur bevarande av fäbodkultur och utveckling av fäbodbruk kan tillgodoses. Trots att fäbodbrukets existens kan hotas av åtgärder som kanske behövs för att säkra rovdjurens överlevnad, har GFF uppfattningen att även Sverige ska ta sin del av ansvaret för att bevara rovdjur vars fortlevnad verkligen är hotad, alldeles som vi förväntar oss att åtgärder görs för att fäbodkulturens lokala samhällen skall kunna leva vidare och utveckla sina värden.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF har följt debatten om naturvård och naturresurser och funnit att det ofta finns en tendens att tona ner betydelsen av människors delaktighet, tvärt emot vad som överenskomms vid FN:s stora miljökonferens i Rio 1992.

GFF frågar varför fäbodbruket inte framhålls lika tydligt i utredningen som rennärigen, vilken tydligt särbehandlas, fastän den inte är känslig på samma sätt som fäbodbruket. Vi bör kunna följa kraven i Konventionen om biologisk mångfald ifall det sker i en dialog, och i praktiken i en samförvaltning, mellan myndigheter och medborgare. Här har de regionala rovdjursgrupperna en viktig förmedlande uppgift. Det gäller såväl förebyggande åtgärder, ersättningar och beslut om jakt på skadegörande rovdjur som särskilda insatser för att trygga andra delar av den biologiska mångfald Konventionen behandlar.

Kapitel 2. Uppdraget

GFF uppskattar de riktlinjer för naturvårdsarbetet som kräver att biologisk mångfald och genetisk variation säkerställs. Tidigare beslut (1990) har bl. a. slagit fast att tamdjurskötselns intressen vid störningar av rovdjur skulle tillgodoses genom jaktlagens möjligheter till jakt.

GFF vet att den biologiska mångfald och genetiska variation i utmarker och skogar som i dag uppfattas som hotad till allra största delen är beroende av traditionell hävd för sin överlevnad. Utmarkens flertusenåriga skötsel som fodermark genom mulbete och slåtter har gett betingelser som markernas hävdgynnade och skötselberoende arter kräver.

GFF vill att den rovdjurspolitik som läggs fast är så utformad att den inte kan hota någon annan arts långsiktiga överlevnad.

Kapitel 3. Stora rovdjur och biologisk mångfald

3.1 Biologisk mångfald, stora rovdjur och svenska miljömål

GFF hyllar regeln att rovdjursförvaltning inte får ske vid sidan om övrigt miljömålsarbete.

GFF vill medverka till strävandet mot att vidareutveckla ekosystemens förmåga att klara av förändringar, vilket omfattar arters förmåga att utvecklas i samspel med sin omgivning.

GFF delar uppfattningen att försiktighetsprincipen ska vara vägledande i arbetet för biologisk mångfald.

3.2 Konventionen om biologisk mångfald

GFF uppskattar den lika värderingen av alla arters livsväv som en helhet i landskapet framför enskilt uppmärksammande av arter.

GFF är stolt över Konventionens artikel 8j m.fl. som uppmärksammar betydelsen av lokala samhällens traditionella bruk av biologisk mångfald. Fäbodkulturen är ett exempel.

3.3 Det svenska miljö- och naturvårdsarbetet

GFF ser Riokonventionen som grund för EU:s Art- och habitatdirektiv och de svenska miljömålen.

GFF anser att delmålet i det sextonde miljömålet om att förlusten av biologisk mångfald ska vara hejdad senast 2010 är fundamentalt. Anvisad metod, att återställa ekosystemens funktioner och processer är nödvändig, och ansluter väl bl. a. till Konventionens artikel 10d, som kräver stöd åt lokalbefolkningar för att utveckla och genomföra gottgörande åtgärder i skadade områden där biologisk mångfald har minskats.

3.4 Rovdjurens roll i ekosystemet

GFF finner rovdjursförvaltningen behov av speciella åtgärder vara en faktor som kräver hög integrering med övrigt miljömålsarbete.

GFF delar inte utredningens uppfattning att rovdjursförvaltningens grund är de ekologiska processer som rovdjuren är en naturlig del av.

GFF kan hålla med om att klövvilts- och rovdjursförvaltningen bör vara integrerade delar i en samordnad viltförvaltning där markägare och areella näringar är införlivade, men ...

GFF hävdar att de ekosystem som i huvudsak berörs inte är naturliga utan antropogena, vilket kräver en stor uppmärksamhet på vilka faktorer som är viktiga för bibehållande av alla andra komponenter i ekosystemen.

GFF erkänner att rovdjur och klövvilt spelar en viss roll i skogsbetesekosystemen men att den är perifer. Markernas flertusenåriga skötsel genom mulbete och slåtter är vad som främst gett förutsättningarna för hävdbiotopernas skötselberoende arter.

GFF anser att det är viktigare att erkänna människan som ekologisk faktor också i utmarkernas ekosystem än att integrera rovdjursförvaltningen med övrigt miljömålsarbete. Inget kan dock undvaras.

GFF hävdar att betesdjur inte får vara bytesdjur.

3.5 Predation, jakt och ekologisk funktion

GFF anför att uppfattningen om svenska ekosystem med "naturliga funktioner" är en myt.

Människor har alltid haft en reglerande roll såväl beträffande stora rovdjur som rörande vilda klövdjursstammar.

GFF delar uppfattningen att de stora rovdjuren, i länder som Sverige, inte kan få finnas i så stort antal att de får någon verklig effekt på de ekosystemen där de kan accepteras.

GFF ser människan som toppredator i utmarkernas ekosystem sedan många generationer och anser att detta faktum måste erkännas om rovdjursförvaltningen ska bli realistisk.

GFF kan med ett villkor acceptera "att rovdjursstammarna så långt möjligt tillåts växa och sprida sig samt att skadebilden i form av toleransnivåer ska vara vägledande för hur stammarna tillåts växa eller beskattas."

GFF ställer då villkoret att fäbodbrukarna och andra djurhållare skall definiera vad som avses med "så långt möjligt" och "skadebilden i form av toleransnivåer"

Kapitel 4 – 8. Artbeskrivningar (se 10.)

Kapitel 9. Genetiska aspekter (se 10.)

Kapitel 10. Rovdjursstammarnas utveckling

10.1 Inledning

GFF hävdar att Sveriges folk är stolta över att landets folkkultur och traditioner hålls levande och att Sverige bilden berikas genom att man vårdar sig om utmarksnäringar, som fäbodbruk och fritt skogsbete med gamla lantraser.

GFF anser att rovdjursstammarnas utveckling måste ses i ett landskapsekologiskt eller biogeografiskt sammanhang. Varje biologisk population ska således ses i förhållande till övriga delar i det gemensamma livsrummet. Detta innebär att det handlar om stora domäner som Skandinavien, Fennoskandia och Sverige, Norge, Finland och Ryssland tillsammans.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF påstår, med denna bakgrund, att frågan om ekologisk livskraft inte med självklarhet är ett regionalt eller ens ett nationellt spörsmål.

GFF konstaterar att för en tillämplig och samordnad viltförvaltning enligt utredningen, krävs inte bara en noggrann övervakning och prognos för rovdjursstammarna utan också en hantering med observans av bytesdjur, främst rörande klövvilt men tyvärr av nödvändighet fortfarande också för tamdjur...

GFF instämmer i att ett adaptivt – lärande – synsätt är viktigt vid tillämpningen av Konventionen om biologisk mångfald.

GFF uppskattar att utredningen nämner att skydd av tamdjur kan förenas med Art- och habitatdirektivet, som medger att man även ska beakta landets ekonomiska, sociala eller kulturella behov och nationella särdrag.

GFF hyllar utredningens åsikt att ett mål för förvaltningen är att minimera antalet konflikter. Jfr 3.4.1

GFF befarar att utredningen har underskattat komplexiteten i relationerna såväl mellan rovdjuren inbördes som mellan dem och deras bytesdjur – både vilda och tama.

GFF instämmer i att rovdjursforskningen varit snäv och förespråkar en mer sociologisk inriktning där relationer mellan rovdjur – människor – betesdjur – bytesdjur – etc. finns med.

10.2 Kungsörn

I Sverige har kungsörnen ett sammanhängande utbredningsområde i Norrland. Det finns också mindre, spridda bestånd. Under 1980-talet fanns drygt 150 kända örnåtlar. Vintern 2005/06 fanns 70 åtlar. Den senaste 15-årsperioden har ändå trenden i landet varit positiv.

GFF uppfattar inte örn som ett större problem vid fäbodbruk. Korp är t ex besvärligare.

GFF anser i princip att rovfågel kan utfodras under perioder då de är i trångmål. Örnåtling vintertid behöver således inte vara negativ ifall matplatserna städas omsorgsfullt före våren, då björn går ur ide. Utfodring av örn får dock inte ske i vargrevir och inte heller med syfte att vara en del av kommersiell rovdjursturism. Här anför **GFF** både principiella och etiska skäl.

10.3 Björn

Björn finns i stora delar av norra och centrala Sverige. Våren 2005 beräknades antalet individer vara 2 350-2 900. Bevarandestatusen är gynnsam.

GFF gillar Skandinaviska Björnprojektets skrift *Är björnen farlig?* Två uppgifter från denna behöver strykas under. *Jakt* gör björnen skygg. *Åtling* förstör björnens skygghet.

GFF ser björnförekomst som en stor störningsfaktor vid fäbodbruk.

GFF saknar i utredningen den intressanta uppgiften att de skandinaviska björnforskarna har funnit att den svenska björnstammen består av två stammar, skilda sedan årtusenden. Detta har betydelse för rovdjursförvaltningen.

GFF vill även peka på att fäbodbruk med fritt skogsbyte gynnar arter som myror och bär, vilka utgör mer än hälften av björnens totala energiintag. Detta är ett intrikat samband, som måste uppmärksammas och hanteras i det viktiga förvaltningsarbetet.

GFF hyllar utredningens åsikt att ett mål för förvaltningen är att minimera antalet konflikter.

10.4 Järv

I Sverige finns järv främst i renskötselområdet. För skogsjärvar utanför detta är djuret främst bundet till kadaver och rester som andra predatorer lämnar. Den svenska populationen består efter 2007 års förnygringar av närmare 500 järvar.

GFF uppfattar idag inte järv som direkt störande för fäbodbruket. Indirekt kan dock järvens snyltande öka störningarna på näringen från andra rovdjur, genom att de också föder järv. **GFF** ser ett dilemma från förvaltnings synpunkt att järv är beroende av andra rovdjur för att få tillräcklig föda. i princip bör järv, alldeles som örn, kunna utfodras under perioder då de är i trångmål. Matplatserna måste dock städas omsorgsfullt innan björn går ur ide. Utfodring av järv är omotiverad i och nära vargrevir och får absolut inte vara en del av kommersiell rovdjursturism. Här anför **GFF** både principiella och etiska skäl. **GFF** noterar dock ett ökat intresse för fårskötsel bland fäbodbrukare samtidigt med en växande population skogslevande järv i länet. Detta gör att rovdjursförvaltningen, med tanke på norsk erfarenhet av järv som fårpredator, måste ha hög vaksamhet och beredskap för åtgärder.

10.5 Lodjur

Reproducerande lodjur finns i stort sett i hela Norrland och Svealand samt lokalt i Götaland. Totalt fanns vintern 2006/2007 ett bestånd på ca 1 300-1 500 djur.

GFF anser att lodjur kan störa fäbodbruket avsevärt, men att problemet bör kunna hanteras. Dock skulle en enda lofamilj – alldeles som vargflock – **teoretiskt sett**, i en enda attack, genom direkt dödande och chock/stress, kunna utplåna hela världspopulationen av lappget (ca 25 individer).

GFF har emellertid funnit att intresset för fårskötsel stiger hos fäbodbrukare och vill påpeka att detta markant kan öka lodjurets roll som tamdjurspredator och försvåra förvaltningen.

10.6 Varg

Vargen är den största arten i familjen hunddjur. Den har stor rörlighet och finns utbredd över hela norra halvklotet. De flesta vargarna i Sverige finns i Värmlands, Dalarnas, Örebro och Gävleborgs län. Vintern 2006/2007 beräknades den svensk/norska stammen till 136-170 vargar. Fruktksamheten är hög. Utredningen föreslår att invandring av varg ska underlättas för att hindra inavel. Varg i renskötselområdet ska dock begränsas till områden utanför renens åretruntmarker där den gör minst skada. En koncentration av vargstammen ska motverkas.

GFF ser vargtillväxten som största hotet från rovdjurspolitiken mot fäbodkulturen. Lösningen för vargens existens i Sverige beror på om det går att hitta en skötselmodell, som tar hänsyn till alla intressenter, i en långsiktigt hållbar överenskommelse.

GFF menar att eftersom fäbodkulturen är mer hotad än renskötseln måste också betydligt större hänsyn tas till fäbodbruket än som hittills skett.

GFF har en tanke som kan motivera en skandinavisk vargpopulation. Den gäller inaveln och forskningsbehovet.

GFF har erfarit att inavelsdepression är en risk för små populationer. Inavel kan slå på tillväxt, överlevnad och reproduktion. Det har framförts att i synnerhet små vargpopulationer är anpassade till inavel genom att inavelsdepressionens effekter har selekterats bort. Detta är omtvistat. Dock kan det i riktigt små populationer – som t.ex. den svenska vargpopulationen i början på 1980-talet – vara så av slumpskäl eller genom s.k. genetisk drift. Forskare ser dock en risk för utdöende på 10-20% de närmaste 100 åren, orsakad av just inavelsdepression. Detta innebär inte att vi vet att vargen i Sverige dör ut på grund av inavel, men att det finns en viss risk. Den risken kan konstateras eller avfärdas genom ett försök i full skala.

Genetiska aspekter (jfr 9; även 12)

Veterligen har ingen djurart dött ut av genetiska skäl. Dock är processen bakom arters utdöende dåligt känd. Insikten om låg genetisk variation är ofullständig även om flera populationer lyckats överleva problemfritt nästan utan mätbar genetisk variation.

GFF föreslår att vargen ska ges möjlighet att utan genetiska manipulationer långsiktigt överleva i landet med de förutsättningar som finns. Hänsyn krävs då givetvis till rennärning, fäbodkultur och annan traditionell verksamhet i de antropogena ekosystem vargen nu är en del av. Beskattningsav vargstammen ingår därför i förutsättningarna. Förvaltningsjakt måste av djurägare upplevas som ett reellt skydd.

GFF:s förslag avser en bred forskning grundad på empiriska studier och inte på teoretiska räkneexempel. I forskningsprogrammet ska också finnas en sociologisk inriktning där relationer mellan rovdjur och människor finns med liksom observans av bytesdjurs reaktioner. Ett sådant försök i full skala torde av många, även skeptiska till varg, uppfattas som ett meningsfullt test på om det i dagens Sverige finns miljöer med sådan ekologisk livskraft att varg har förutsättningar att fortleva där och långsiktigt bilda livskraftiga bestånd. Det finns en risk att vargen, exempelvis i brist på genetiskt inflöde, inte har naturliga förutsättningar att långsiktigt överleva i landet. Den risken kan tas eftersom varg finns på större delen av norra halvklotet och för att arten som sådan inte är hotad. Den kunskap som vinnas är dessutom till gagn för bevarande av biologisk mångfald, globalt sett. Den ger t.ex. insikt om vilka kriterier som krävs för underhåll av livskraftiga populationer. Kunskap som bl. a. kan användas för förbättrade analyser av vad som krävs för en långsiktig livskraftig vargpopulation i världen.

Kapitel 11. Gynnsam bevarandestatus

GFF vill använda landskaps- och ekosystemtänkande när gynnsam bevarandestatus fixeras.

GFF anser att insatser också kan ske genom stöd till nationer med bättre förutsättningar att hysa en hotad art än som finns i det egna landet.

GFF inser att begreppet ”gynnsam bevarandestatus” har en stor formalistisk betydelse för bedömningen av i vilken utsträckning man kan göra avsteg från EU:s Art- och habitatdirektiv, vilket är centralt för unionens naturvårdsarbete. (Se 16.4 om revidering.)

GFF uppskattar att utredningen uppmärksammar att skydd av tamdjur kan förenas med Art- och habitatdirektivet, vilket också innebär att man ska beakta landets ekonomiska, sociala eller kulturella behov och nationella särdrag.

GFF registrerar också att undantag medges för att skydda flora och fauna. Detta aktualiseras då exempelvis biologiskt värdefulla betesbiotoper hotas av upphörd hävd när driften inte kan fortgå på grund av rovdjursstörningar, som t.ex. föröder företagets ekonomi.

GFF hävdar att vid bedömning av för rovdjur lämpliga tänkbara livsmiljöer måste alla samhällsaspekter vägas in, exempelvis motstående biologiska, ekonomiska, etiska och sociala.

GFF uppfattar direktivet som främst relaterat till arter och i andra hand till nationer. Nationell och internationell solidaritet krävs för att ge generellt hotade arter gynnsam bevarandestatus.

GFF tror utredningen kan ge Sverige en starkt grund för beredskap i detta avseende. Samma krav på insatser kan dock inte ställas vid varje tillfälle inom varje nation.

Kapitel 12. Forskning

GFF godkänner att forskning och forskningsfinansiering kring rovdjuren ska ges en hög prioritet. Finansieringen bör förstärkas genom forskningsmedel från EU.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF vill påpeka att fäbodkulturen är en marginell företeelse i många avseenden; så ringa att den är hotad och bevarandevärd. Den kräver också en särskild del av forskningen inom fältet traditionellt bruk av biologisk mångfald och hävdvunnen hantering av rovdjursproblem.

GFF framhåller att det är aktiva brukare som direkt möter rovdjursproblemen. De känner sina djur och kan tolka deras beteende och även följa detta bakåt i tiden och ge anvisningar om vad i djurens uppträdande som kan indikera rovdjursstörningar. Sådan kunskap ska förmedlas och ingå som forskningsunderlag. (Jfr artikel 8j Konventionen om biologisk mångfald, CBD.)

GFF tycker att forskning kring meningsfull inventering ska fördjupas. Principer för sårbarhetsanalyser i rovdjursförvaltningen och dess konsekvenser för övriga funktioner i samhället behöver utvecklas. Forskning kring det ömsesidiga beroendet mellan areella näringar, bytesdjur och rovdjur ska fördjupas.

GFF bedömer det lämpligt att skilja på forskning direkt kopplad till rovdjursförvaltning och övrig forskning om rovdjur. Vid bl. a. kostnadsuppföljning av förvaltningen är detta viktigt.

GFF är glad att utredningen påpekar behovet av en forskning för rovdjursförvaltningen med mer av samhällsvetenskapligt och beteendevetenskapligt innehåll.

GFF uppfattar beteendevetenskaplig forskning som relaterad såväl till människor som till djur. Beträffande djur behövs förbättrad etologisk kunskap både rörande vilda och tama djur liksom i samspelet mellan dem. Betsdjurs reaktioner på rovdjursnärvär är obestyrkta.

GFF bedömer granskningar av tamdjurs stress och annan ohälsa knuten till rovdjursstörningar minst lika angelägna som studier av stress hos rovdjur som sövs och förses med sändare.

GFF ser en fara i snäva forskningsfält, t.ex. rörande arter eller positioner (ståndpunkter). Forskning kring förhållanden och förbindelser samt irrationella faktorer är mer angelägen.

GFF hävdar att forskning om metoder att förebygga rovdjursstörningar ska prioriteras högt.

GFF inser värdet av konfliktforskning men vill påpeka att konflikter enbart är symptom som inte kan elimineras utan att orsaker analyseras och neutraliseras. Satsa på tillitsforskning!

GFF vill peka på behovet även av idéhistorisk forskning, t.ex. om hur och på vilka grunder uppfattningen etablerats om närvaro i Sverige av naturliga ekosystem och dess funktioner.

GFF föreslår att Viltskadecenters roll som initiativtagare och pådrivare av forskning stärks.

GFF förordar en kraftsamling till Mittuniversitet samt högskolorna i Karlstad, Dalarna och Gävle för samordnad forskning kring rovdjur, samhälle, utmarksnäringar och kulturbiologi.

GFF tycker det är lämpligt att SLU och lämplig centrumfunktion där, får det övergripande ansvaret för samordningen och redovisningen av all forskning för rovdjursförvaltning.

Kapitel 13. Bernkonventionen, art- och habitatdirektivet – nationell lag

GFF inser att EU:s Art- och habitatdirektiv är centralt för unionens naturvårdsarbete och har en stor formalistisk betydelse. Dock måste bestämmelserna tolkas i ljuset av intentionerna i andra i sammanhanget grundläggande internationella överenskommelser. Syftet måste med andra ord vara viktigare än den form som använts då det förmedlas.

GFF tycker utredningen gjort en berömvärd analys av EU:s bevarandepolicy med föredömligt logiska slutsatser och sammanfattningar.

GFF har tidigare uppehållit sig vid betydelsen av Konventionen om biologisk mångfald.

Under mötet i Rio 1992 träffade världens länder även en överenskommelsen Agenda 21 där det (artikel 8.3) bland annat framförs att: "Det övergripande målet är att förbättra eller omstrukturera beslutsprocessen /--/ så att en bredare delaktighet från allmänheten garanteras".

GFF vill även framhålla att det var i Agenda 21 som begreppet "uthållig utveckling" godtogs, det vill säga att mänskligheten ska bruka våra resurser utan att förbruka dem.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF betonar att artdirektivets övergripande syften och villkoret enligt artikel 2 p 3, ”Åtgärder som vidtas i enlighet med detta direktiv ska ta hänsyn till ekonomiska, sociala och kulturella behov och lokala särdrag” ska ses i ett sammanhang och mot den fond som tecknats ovan.

GFF önskar även framhålla överenskommelsen i EU att rapporteringen av arternas bevarandestatus enligt artikel 17 ska göras på ”biogeografisk nivå” så bedömningen kan avse kompletta biogeografiska regioner tvärs över EU.

GFF vill peka på att bevarandet inte endast är en fråga för EU utan att allt också måste ses i ett globalt sammanhang. ”Medlemsstaterna ska underlätta att gemenskapens uppgifter fullgörs” (EG-fördragets artikel 10).

GFF finner skäl att citera Utredningen från sidan 379: ”Den enskildes rätt att skydda tamdjur från rovdjursangrepp genom enskild skydds jakt har lång tradition i Sverige och rätten omfattas av en bred opinion. Bruket att hålla djur på fritt bete, fäbodbruk, har också en mycket lång tradition i landet, och bland brukarna betonas naturligt nog behovet av att kunna skydda sina djur. Till bilden hör att det i fäbodbruket hålls flera utrotningshotade raser t.ex. fjällkor, rödkullor och äldre lantraser av får och getter, vika precis som rovdjuren har ett skyddsanspråk.”

GFF uppskattar utredningens åsikt att det saknas anledning att inskränka den rätt till enskild skydds jakt som finns. Ett bärande skäl är att sådan sker i mycket liten omfattning, vilket **GFF** kan bekräfta.

GFF delar däremot inte utredningens uppfattning om licensjakt. Det finns minst två skäl:

- Det byråkratiska problemet; det krävs en raffinerad argumentation för att få jaktformen att passa i direktivets snåriga regelverk.
- Den praktiska nyttan av jaktformen för hanteringen av rovdjursstörningar; licensjakt är ”blind” i så motto att den inte självklart sker på de individer som är mest störande med hänsyn till ekonomiska, sociala och kulturella behov.

GFF har under en lång tid behandlat problemet och ser en annan lämpligare lösning i ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner samt en hårt reglerad ”förvaltningsjakt”. Enda undantag från en sådan förvaltningsjakt ska vara bruk av sådan ”enskild skydds jakt” som beskrivs ovan och polisens rätt (9 § JL) att avliva vilt. Dessa möjligheter ska vara erkända i förvaltningsplanerna, som rörande enskildas jakt bör definiera berörda djurhållare. Jakten ska rätteligen kallas ”enskild förvaltningsjakt”.

GFF delar utredningens uppfattning att rovdjursförvaltningen är långsiktig och att jakt kan ske även på arter som inte har ”gynnsam bevarandestatus” ifall det övergripande syftet är att nå sådan status och möjligheten till detta inte äventyras. Lämpligaste jakttid och jaktform på stora rovdjur avgörs inom rovdjursförvaltningen. Etisk bedömning ska ingå.

GFF anser att identifierade skadegörande individer eller en grupp skadegörande individer av varg, som inte har gynnsam bevarandestatus och järv, som är på gränsen till att ha gynnsam bevarandestatus, ska kunna förvaltningsjagas och avlivas med stöd av fastställda förvaltningsplaner. ”Hetsjakt” kan diskuteras som alternativ för att framkalla skygga rovdjur.

GFF styrker sitt förslag om förvaltningsjakt genom att hänvisa till Lettlands förvaltningsplan för lodjur, som utredningen så föredömligt redovisar (sidan 358).

GFF anser även att besiktningsmän och ”förvaltningsjägare”, för största möjliga objektivitet, oberoende och ständig spetskunskap ska vara anställda direkt vid Viltskadecenter och arbeta med ett tydligt uttalat myndighetsansvar. Genom koncentrationen kan även veterinär, juridisk och ekonomisk expertis rymmas bland besiktningspersonalen, vilket är viktigt vid prövning av t.ex. sekundära skador. Geografisk placering av tjänsteställe är av mer praktisk natur.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF ser också en samordning av kompetenser inom Viltskadecenter som en möjlighet till minskning av antalet tillfälligt anställda till mer omfattande fast anställning. Viltspårare och förvaltningsjägare kan t.ex. i vissa fall vara samma personer.

GFF vill beträffande skydds jakt på vilt ”oavsett vad jakträttsinnehavare anser”, så kallad tvångsjakt, påpeka att den kan hanteras som förvaltningsjakt och behandlas i förvaltningsplan.

GFF betonar att all jakt på rovdjur kräver utbildning och övning. I en organisation med förvaltningsjägare finns förutsättningar att utveckla ett bra system för detta.

GFF instämmer i utredningens förslag att såväl jaktlagstiftningen som Polisens organisation vid jaktbrott bör ses över.

Kapitel 14. Illegal jakt

GFF reagerar mot det generella påståendet är att den illegala jakten på rovdjur är omfattande. Här saknas grunderna för uppfattningen.

GFF vill framhålla att de studier som gjorts visar att tamdjursägare är ovanliga i sammanhang som rör illegal jakt.

GFF reagerar mot förslaget om förbud för att medföra skjutvapen vid färd i terräng vilket skulle hindra tillämpning av den enskildes rätt att skydda tamdjur från rovdjursangrepp genom enskild skydds jakt.

GFF konstaterar att jaktbrott också är brott och ska behandlas så. Att skilja på jaktbrotts grovhet beroende på omständigheter och syfte, som utredningen föreslår, är ett bra sätt att aktivt arbeta med attitydförändringar kring illegal jakt.

GFF gör en jämförelse med förekomsten av illegal jakt på bäver innan och efter det att bäverjakten blev legaliserad och tror att samma tendens visar sig vid ökade möjligheter till legal jakt eller verkligt samordnad förvaltningsjakt på rovdjur. Den tysta acceptansen av illegal jakt på rovdjur visar på orimligheten att få gehör för lagar mot allmänhetens rättsuppfattning. Här krävs förnuft, ödmjukhet och tillmötesgående.

GFF hävdar att en långsiktigt gynnsam utveckling för stora rovdjur i landet bara kan förverkligas i genuint samspel med folket, vilket förutsätter en förvaltning som är öppen och som sker i dialog med medborgarna. Beträffande fäbodbrukare kräver Konventionen om biologisk mångfald ett sådant samarbete.

GFF tror att ett fast team av förvaltningsjägare har förutsättningar att vinna åtminstone fäbodbrukarnas förtroende; en väl planerad förvaltningsjakt kan ta mer nyanserad hänsyn till förekommande skador och olägenheter av rovdjur än enskild skydds jakt någonsin tillåter.

Kapitel 15. Legitimitet i rovdjursförvaltningen

GFF stryker under det tillfredsställande i utredningens klargörande att staten har ansvaret för förvaltningen av och kostnaderna för stora rovdjur. Ansvaret omfattar all förvaltning och således även ansvaret för olägenheter, som de stora rovdjuren orsakar. Detta ansvar måste tas. Förvaltningen blir genom detta också mer berättigad och acceptabel.

GFF framhåller med särskild skärpa att det måste finnas ett förtroende för djurägare och andra brukare hos myndigheter. Det är de aktiva brukarna som direkt möter de problem rovdjuren orsakar. De känner sina djur och kan tolka deras beteende och även följa det bakåt i tiden och ge anvisningar om vad i djurens uppträdande som kan indikera rovdjursstörningar. Sådan kunskap måste förmedlas och ingå i förvaltningen. Kunskapen ger också möjlighet att skilja på beteenden orsakade av rovdjur eller av brister i djurhållningen. (Jfr art 8j CBD.)

GFF understryker att djurhållare på inget sätt får göras ansvariga för den ohälsa och annat ohägn tamdjur kan drabbas av på grund av rovdjursförekomst i dess omgivning.

GFF anser att kunskapsinhämtning och åtgärdsberedskap är viktiga för rovdjursförvaltningen. Kunskap, vetgirighet och handlingsförmåga är nyckelord.

GFF delar inte helt utredningens uppfattning om samverkan och kompromisser. Detta beror på komplexa målbilder. Jämknings för att exempelvis nå fördelar såväl för bevarande av fäbodkulturen som för gynnsam bevarandestatus hos rovdjuren kan leda till att båda målen missas på grund av otillräckliga insatser i båda fallen. Tillit kan inte kommenderas utan måste förvärvas. Mål måste ha tydliga motiv ifall de ska vara eftersträvansvärda.

GFF vill påpeka att för somliga är skogen en arbetsmiljö och att Arbetsmiljöverket uppfattar stora rovdjur som en risk, vilken kräver åtgärder.

GFF tycker att det visar på förtroende om även grupper som uppfattas som ”skeptiska” till den förda rovdjurspolitiken ges informationsresurser att presentera sina argument i en genomarbetad och attraktiv form. Sådant stöd har hittills tolkats som tillgängligt enbart för utvalda grupper med ”rätt” värdegrund.

GFF anser att medborgerlig medverkan i förvaltningen ska bidra med både beprövad vetenskap och fräscha kunskaper eller värderingar samt ge nya perspektiv på frågorna.

GFF menar att deltagande i förvaltningen, som tillgodoser denna med exempelvis lokal eller traditionell kunskap, inte kan förutsättas ske på ideell grund utan att denna kompetens måste värdesättas och ersättas på samma sätt som administratörer och konventionella forskare genom rimliga arvoden och kompensation för utlägg. Sådant uppskattning ger tilltro.

GFF har uppfattningen att när utbyte av kunskap och information inte förmår lösa konflikter, t.ex. på grund av administrativa eller ekonomiska hinder måste frågorna föras vidare till politiska ställningstaganden.

GFF tycker att om en angelägen åtgärd inte kan lösas på grund av brist på resurser måste konsekvenserna tas genom politiska överväganden och inte överlåtas till tjänstemannabeslut som innebär en försämrad förvaltning. Sådant skapar inte förtroende eller tillit.

GFF vill gärna ha en regional förvaltning av rovdjur. Länsstyrelsens uppdrag är att samordna alla statens sakmyndigheters anvisningar. Detta medför fördelar. Tyvärr finns också risker.

GFF har följt länsstyrelsernas förvaltningsarbete i ”fäbodlänen”. Det finns bl. a. exempel på negativ särbehandling av vissa personer som förefaller mycket svår att komma åt. En orsak till missförhållandet kan vara den närhet till brukarna som finns i ett län. En närhet som istället borde vara en tillgång i rovdjursförvaltningen. Regeltolkning kan också variera mellan länen.

GFF tycker sig också kunna iakttä ett mönster som anger en tendens att förhålla vissa beslut och ställningstaganden, som kan rubba rådande handläggningsmönster eller etablerade åsikter.

GFF har tagit del av FD Serena Cinques avhandling ”I vargens spår. Myndigheters handlingsutrymme i förvaltningen av varg”. Den är resultatet av ett flerårigt, gediget arbete vid Centrum för forskning om offentlig sektor, CEFOS, vid Göteborgs universitet och styrker på ett skrämmande, men mycket sakligt och väl underbyggt sätt, vad **GFF** antytt härovan.

GFF vill återropa Serena Cinques avhandling som en del sitt remissvar. Om detta säger Serena till **GFF**: *Min avhandling är nu publicerad och de som vill läsa den kan göra det, men jag väljer att inte figurera i någon organisation. **GFF** får informera departementet om min avhandling men jag tar inte någon direkt ställning. Avhandlingen finns och resultaten kan gärna vävas in i processen som följer utredningen, om man nu vill det.*

GFF hoppas regeringen tar del av avhandlingen och låter dess viktiga budskap ingå i processen om legitimitet i rovdjursförvaltningen.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF har uppfattningen att närhet till den faktiska verkligheten är viktig för förtroende och tilltro i arbetet. Den institution inom förvaltningssektorn som bäst svarar mot det kriteriet i dag är Viltskadecenter. Detta faktum ska utnyttjas.

GFF ser vid en helt regionaliserad förvaltning en risk för skilda uppfattningar och olika policy när det gäller rovdjursproblem. I Viltskadecenters myndighetsuppgift bör därför ingå att arbeta för likvärdiga bedömningar i alla län samt att både följa och styra förvaltningen av rovdjur så inga obefogade skillnader uppstår i länens sätt att sköta denna.

GFF anser även att besiktningsmän och ”förvaltningsjägare”, för största möjliga objektivitet, oberoende och ständig spetskunskap ska vara anställda direkt vid Viltskadecenter och arbeta med ett tydligt uttalat myndighetsansvar. Genom koncentrationen kan även veterinär, juridisk och ekonomisk expertis rymmas bland besiktningspersonalen, vilket är viktigt vid prövning av t.ex. sekundära skador. Geografisk placering av tjänsteställe är av mer praktisk natur.

GFF föreslår att rovdjursförvaltningen, med brett medborgardeltagande, utvärderas regelbundet (förslagsvis vartannat år) och att möjligheter till löpande förändringar är möjliga.

Kapitel 16. En utvecklad rovdjursförvaltning

16.1 Det offentliga åtagandet

GFF ställer sig helt bakom utredningens deklARATION att ansvaret för förvaltningen av och kostnaderna för stora rovdjur i allt väsentligt är ett ansvar för staten. Kostnadsansvaret omfattar både förvaltning och ersättning för de skador som de stora rovdjuren förorsakar.

GFF anser att det är rovdjursförvaltningens ansvar att tydligt redovisa om statens ansvar inte gäller i någon situation utan istället försäkringstekniska lösningar krävs för att ge brukare skydd för boskap och annan djurhållning eller vid andra olägenheter som förvaltningen på grund av rovdjurspolitiken kan medföra. Saknas denna redovisning är staten ansvarig.

GFF uppskattar att utredningen primärt hänvisar till Konventionen om biologisk mångfald. Detta är till fäbodkulturens fördel eftersom Konventionen är den urkund som särskilt lyfter fram kravet på positiv särbehandling av bl. a. fäbodkultur och fäbodbruk.

GFF vill, utan att misskreditera rovdjuren, varna för påståenden om att deras läge i toppen på näringspyramiden innebär att de därför utgör en viktig del i den biologiska mångfalden.

Redan Carl von Linné konstaterade att dessa arter var de minst viktiga.

16.2 Adaptiv förvaltning

GFF ställer sig bakom förslaget att rovdjursförvaltningen ska vara adaptiv, dvs. lärande. Kunskapen om viltstammarnas utveckling måste således vila på historisk grund och förändringar i förvaltningen ska alltid vara möjliga på grund av gjorda erfarenheter.

GFF anser att arbetet med rovdjurs- och förvaltningsplaner måste vara föremål för en ständig förbättring. Strävan ska vara att fortlöpande skaffa sig mer erfarenhet och kunskap om såväl rovdjur, som bytesdjur och framförallt utvärdera värdet av de förvaltningsåtgärder som skett. Ekosystemtänkande och landskapssyn måste vara grundläggande och målet att i planerna ta hänsyn till hur alla berörda arter och ekologiska faktorer agerar tillsammans. Syftet får inte förenklas till att landet ska hysa ett visst antal stora rovdjur i landet utan istället vara att nå en optimal mångfaldsnytta.

16.3 Struktur för rovdjursförvaltningen

GFF ställer sig till en del bakom utredningens förslag. Naturvårdsverkets, NV, nationella roll ska upprätthållas och vara tydlig.

GFF anser dock att Viltskadecenter, VSC, genom sin föreslagna myndighetsroll också ska få ett vidgat ansvar. Ett sådant steg är att svara för rovdjursförvaltningens metodutveckling.

GFF har i kommentarerna till kapitel 13 framhållit behovet av ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner. De övergripande och samordnande momenten i arbetet bör vara ett ansvar för VSC, medan den utförande delen är regional och ansvaret för fastställande vilar på NV.

GFF vill peka på den oförutsägbara rörelse som en framtida regionreform kan innebära för förvaltningen och ser också här VSC som den faktor som genom ett ansvar för samordning över länsgränser kan ge den stabilitet som ett bra resultat kräver.

GFF anser att VSC genom ett övergripande ansvar blir den myndighet som bäst kan bilda och upprätthålla de gemensamma ramverk, program, policy, normer och principer som krävs för en trovärdig och framgångsrik rovdjursförvaltning.

GFF tycker det är lämpligt att rovdjursförvaltningens olika aktörer och deras ansvar i olika delar klargörs i en förordning.

16.4 Internationellt

GFF anser att ett internationellt samarbete är viktigt och att arternas bevarandestatus måste bedömas på biogeografisk nivå och avse kompletta biogeografiska regioner utan avseende på nationella gränser.

GFF bedömer en revidering av Art- och habitatdirektivet och Fågeldirektivet med hänsyn till våra förhållanden som angelägen. Artfixering är olycklig. Ekosystemtänkande och landskapssyn är basen för bevarande. Syftet måste vara det viktigaste vid utformningen av reviderade direktiv.

16.5 Regionalt inflytande

GFF har i kommentarerna till kapitel 15 framfört att föreningen gärna vill ha en regional förvaltning av rovdjur och att detta medför både fördelar och risker. I kapitel 13 och under avsnitt 16.3 kommenteras arbetet med förvaltningsplaner.

GFF förordar ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner samt en hårt reglerad förvaltningsjakt kopplad till den förvaltning planerna anvisar. För de övergripande och samordnande momenten i det arbetet bör VSC ansvara.

GFF anser att arbetet med rovdjurs- och förvaltningsplaner måste vara föremål för en ständig förbättring med syftet att nå en optimal mångfaldsnytta. Målet är att i planerna ta hänsyn till hur alla berörda arter och ekologiska faktorer agerar tillsammans. Ekosystemtänkande och landskapssyn måste vara grundläggande. Arbetet bör samordnas i regioner som kan omfatta flera län. VSC ansvarar för detta. De förvaltningsplaner som görs ska fastställas nationellt av NV för att helheten ska uppnås. Därefter kan den operativa förvaltningen ske på länsnivå.

GFF tycker även att besiktningsmän, för största möjliga objektivitet, oberoende och ständig spetskunskap, ska vara anställda direkt vid VSC. Genom koncentrationen kan även veterinär, juridisk och ekonomisk expertis rymmas bland besiktningspersonalen, vilket är viktigt vid prövning av t.ex. sekundära skador. Besiktningsmännens tjänsteställe är en funktionell fråga och kan anpassas till regionala behov.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF tror att det är bra med täta utvärderingar av förvaltningsplanerna, inte minst för tillämpningen av den adaptiva förvaltningen. Även utvärdering av effekter av förebyggande åtgärder och utbetalda ersättningar är viktig.

16.5.1 Toleransnivåer

GFF menar att toleransnivåer för rovdjur beror på förvaltningens förmåga och inte på antalet rovdjur som finns. Kravet på tolerans ska innebära att ingen drabbas av kostnader eller lidande på grund av rovdjurspolitiken. Det är de som kan drabbas som sätter nivån.

GFF håller före att genom god förvaltning med resurser för den tillsyn och de förebyggande åtgärder som politiken kräver bör rovdjursstörningar kunna bemästras. Ingen person eller något företag ska behöva tolerera att ekonomi, hälsa eller livsstil förändras negativt på grund av den beslutade politiken. Anförts finansiella argument mot denna uppfattning är politiken inte acceptabel.

GFF anser att en långsiktig strategi för bevarande och förvaltning av de stora rovdjuren, inbegripet en strikt reglerad beskattning av stammarna genom jakt, ökar förutsägbarheten och kan höja toleransnivån samt öka acceptansen av rovdjurspolitiken. I förvaltningsplaneringen ska man värdera behovet av förebyggande åtgärder och beståndsbeskattning genom förvaltningsjakt. Det ingår även att definiera vissa nyckelbegrepp som t.ex. "problemdjur" (jfr utredningens sida 358, Lettlands förvaltningsplan).

16.6 Regionala rovdjursgrupper

GFF uppskattar utredningens kontakt med forskaren Serena Cinque vid Centrum för forskning om offentlig sektor, CEFOS, vid Göteborgs universitet.

GFF vill dock understryka att forskningsresultaten tyvärr är relevanta mer än med avseende på systemet med regionala rovdjursgrupper och hoppas regeringen tar del av avhandlingen och låter dess viktiga budskap ingå i processen om legitimitet i hela rovdjursförvaltningen. **GFF** vill också korrigera en felaktig uppgift i utredningen: det är enbart i Gävleborg och Dalarna som representanter för fäbodbruket ingår i regionala rovdjursgrupper. I Värmland upplöstes gruppen så säterbrukareföreningens representanter kunde elimineras. I Jämtland har man undvikit att ta med någon representant. (Jämför art 8j CBD om godkännande och deltagande av innehavare av traditionella kunskaper.)

GFF tycker att rovdjursgruppernas mandat och uppdrag ska vara tydligt. Ordföranderollen är viktig; ett system kan vara cirkulerande ordförandeskap men med fast sekreterare som har huvudansvar för dagordning. Medlemmarna bör representera grupper med verksamhet i länet.

GFF önskar att grupperna ska få större roll i förvaltningen, särskilt när förvaltningsplaner görs, och faktiska möjligheter att påverka förvaltningen till praktiska åtgärder även i övrigt. I detta ligger också ersättning för det arbete som förväntas av medlemmarna i gruppen. Staten har ansvaret för förvaltningen och även grupparbete är en av kostnaderna för stora rovdjur.

GFF anser att länsstyrelserna bör kunna stärka kommunikationen genom att i större utsträckning diskutera övergripande beslut i förväg med rovdjursgruppen snarare än att först i efterhand informera om vilka beslut som tagits.

GFF delar utredningens uppfattning att i en mer integrerad viltförvaltning ska också ansvarsfördelningen mellan den regionala rovdjursgruppen och viltvårdsnämnden tydliggöras och samarbetet dem emellan stärkas.

16.7 Länsstyrelserna

GFF anser att länsstyrelserna huvudsakligen har operativt ansvar för rovdjursförvaltningen. Organisationen för förvaltningen bör ses över för att få enhetlighet mellan länen. Ett bättre resursutnyttjande kan nås genom att Viltskadecenter övertar ansvar och samordnar vissa övergripande förvaltningsavsnitt.

GFF anser att länsstyrelserna ska vara mottagare av regionala medel för rovdjursförvaltning och även ansöka om och fördela dessa. Till uppgiften hör även hanteringen av bidrags- och ersättningssystemet i samband med skador av vilt.

GFF vill peka på värdet av att länsstyrelserna är lyhörda för initiativ från de ideella organisationerna och exemplifierar med det av GFF 2005 initierade arbetet för förebyggande av rovdjursskador vid fäbodbruk. Rapport: Rovdjursskador och förvaltning av fäbodmiljöer.

GFF varnar för att ökat regionalt bestämmande över rovdjurspolitiken kan leda till tjänstemannastyre. En regional förvaltning av rovdjur kan ha både fördelar och risker.

16.8 Naturvårdsverket, NV

GFF anser att Naturvårdsverket ska ha nationell uppsikt över rovdjursförvaltningen med ansvar för politikens genomförande och säkerställande av nationell överblick, analyskapacitet, policy och fullgörande av internationella åtaganden på området. NV ska också arbeta med vägledning och samordning av länsstyrelsernas arbete och fastställa förvaltningsplaner.

GFF tycker att NV:s roll ska tydliggöras, särskilt rörande förhållandet till Viltskadecenter och länsstyrelserna.

GFF kan se brister i kvalitetssäkringen av de data som finns i databasen Rovdjursforum.

GFF kräver att all information som läggs in i den nationella databasen Rovdjursforum ska återrapporteras till den som lämnat uppgiften eller som uppgiften kan beröra. Detta är viktigt ur såväl rättssäkerhetssynpunkt som för att uppgifternas riktighet ska kunna kontrolleras.

GFF vill att NV:s ansvar för Rovdjursforum även ska omfatta en del som är tillgänglig för allmänhet och media. Den norska Rovviltportalen kan vara förebild.

Rådet för rovdjursfrågor

GFF menar att Rådet för rovdjursfrågor ska betjäna både NV och Viltskadecenter.

16.10 Viltskadecenter (16.11 SLU) (17.11)

GFF delar utredningens åsikt att VSC tillgodoser viktiga funktioner i rovdjursförvaltningen; VSC är ett servicecenter för myndigheter, organisationer, enskilda företag och allmänheten och utför utbildning, support på databasen Rovdjursforum, policyarbete, metodutveckling, kompetensutveckling, inventeringskoordination, hantering av DNA-prov, utvärdering, statistikföring, sammanställning, information m.m.

GFF uppskattar att Viltskadecenters status stärks genom att det får en myndighetsuppgift. Det är viktigt att VSC kan hävda sin integritet samtidigt som relationen såväl till NV som till länsstyrelserna måste vara tät och förtroendefull. Instruktion och arbetsordning för VSC måste vara tydlig så ingen tvekan råder kring uppgiften.

GFF anser att den geografiska placeringen av VSC, nära Grimsö forskningsstation, är viktig.

GFF uppfattar VSC som en av de få institutioner inom rovdjursförvaltningen som har ett stort förtroende hos berörda näringar och näringsidkare. Detta kapital får inte förödas genom okänslig hantering av statusförändringen utan istället nyttiggöras. Här spelar den särskilda styrelse, som föreslås, en viktig roll.

GFF menar att Rådet för rovdjursfrågor ska betjäna både NV och VSC.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF kan se meningen med ett råd för rovdjursinventeringar och att VSC leder detta. Det är positivt att samordna och likrikta inventeringsarbetet. Det kan bidra till en mer effektiv inventering med bättre kvalitet. Inventeringsresultaten blir jämförbara och samarbetet mellan länen underlättas. Den operativa ledningen och planeringen bör fortfarande ske på länsnivå.

GFF har tidigare fört fram VSC som lämplig aktör i nya sammanhang. Här ges en översikt.

- **GFF** har uppfattningen att närhet till en faktisk verklighet är viktig för förtroende och tilltro. Den institution inom förvaltningssektorn som bäst svarar mot det kriteriet är VSC. Därför ska i VSC:s uppgift ingå att arbeta för likvärdiga bedömningar i alla län samt följa och styra rovdjursförvaltningen så inga obefogade skillnader uppstår i läns förvaltning.
- **GFF** hävdar att VSC är den som bäst kan bilda och upprätthålla de gemensamma ramverk, program, policy, normer och principer som krävs för en trovärdig och framgångsrik rovdjursförvaltning.
- **GFF** förespråkar VSC som ansvarig för rovdjursförvaltningens metodutveckling.
- **GFF** föreslår att VSC får en stärkt uppgift som initiativtagare och pådrivare av forskning.
- **GFF** anser att arbetet med rovdjurs- och förvaltningsplaner ständigt måste utvecklas. Planeringen bör omfatta flera län och samordnas av VSC. Fastställelse görs av NV och den operativa förvaltningen sker på länsnivå.
- **GFF** rekommenderar ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner. För de övergripande och samordnande momenten i det arbetet bör VSC ansvara.
- **GFF** förordar en hårt reglerad förvaltningsjakt som ersätter det föreslagna systemet med licensjakt. Skadegörande rovdjur ska kunna jagas och avlivas med stöd av fastställda förvaltningsplaner. Förvaltningsjakt ska ske av specialister anställda direkt vid VSC och med ett tydligt uttalat myndighetsansvar.
- **GFF** anser att även besiktningsmän, för största möjliga objektivitet, oberoende och ständig spetskunskap, ska vara anställda vid VSC. Genom koncentrationen kan även veterinär, juridisk och ekonomisk expertis rymmas bland besiktningspersonalen.
- **GFF** menar att de övergripande och samordnande momenten i arbetet för ett system med omsorgsfullt utarbetade, övergripande och samordnade förvaltningsplaner är ett ansvar för VSC, medan den utförande delen är regional och ansvaret för fastställande vilar på NV.
- **GFF** har pekat på den oförutsägbara lägesförändring som en framtida regionreform kan innebära för förvaltningen och ser VSC som den faktor vilken genom ett ansvar för samordning över länsgränser kan ge den stabilitet som krävs för ett bra resultat.
- **GFF** anser att resurser kan användas bättre om VSC övertar ansvaret och samordnar vissa övergripande förvaltningsavsnitt medan länsstyrelserna huvudsakligen har operativt ansvar för rovdjursförvaltningen.

GFF delar utredningens uppfattning att VSC även fortsatt ska ha nyckelrollen vid leverans av fakta från rovdjursinventeringar, skadebilder där rovdjur är med och förebyggande åtgärder samt för kunskapsförmedling och utbildning inom myndigheter och för tamdjursägare. En vidgning av uppdraget till renkötselområdet är logisk.

GFF vill att statistiken över skadebilder särredovisar skador kopplade till fäboddrift.

Kapitel 17. Viltskador på tamdjur

GFF vill framhålla att viltskador inte enbart handlar om död och blodiga blesyurer. Ängslan kan vara stor för angrepp på tamdjur men sällan för attack på en själv eller för tillgången på

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

vilt. Vi vet att oron i många fall kretsar kring hur man fysiskt, psykiskt och ekonomiskt ska orka med en brukningsform där enbart förekomsten av rovdjur medför ständig stress och merarbete utan tillräcklig kompensation för dessa indirekta skador.

GFF citerar ett inlägg från den regionala rovdjursgruppen i Gävleborg (icke fäbodbrukare): "Kort sagt, rovdjuren skall inte kosta en fäbodbrukare ute i skogarna ett dugg mera, än det skall kosta en person i en lägenhet på 12:e våningen i Stockholm!"

GFF vet att jordbruk med fäboddrift är en verksamhet med dålig likviditet. Men brukarna är stolta över att sköta ett kulturarv och över att bevara levande traditioner. De är hedrade av att vara uppmärksammade vid FN:s miljökonferenser. De försöker utnyttja sin särställning genom att kommersialisera kulturarvet och sälja traditionella produkter eller upplevelser.

GFF har tagit del av många besvikelser grundade på närvaro av rovdjur. Djuromsorgen har tvingats ta tid som skulle ha ägnats åt tillverkning av fäbodprodukter eller guidning av turister. Livsmedelshygienen tillåter inga avbrott i tillverkningen. Turistbussar har tider på andra ställen att passa. Skolbarnsföräldrar kräver trygghet för barn i björn- och vargskog.

GFF kräver att utredningens deklARATION att alla kostnader för stora rovdjur ska bäras av staten verkligen får substans. Kostnadsansvaret måste omfatta både förvaltning och ersättning för alla typer av skador som de stora rovdjuren förorsakar.

GFF är övertygat om att en tillsyn som kan eliminera utläggning av åtlar, deponering av slaktrester, kadaver och gammal frukt betydligt skulle minska en del problem.

GFF tycker att personal som arbetar med rovdjursproblem ska ha kunskap även om tamdjur och veta hur de skall hantera olika problem med djur och dess ägare när de kommer till en plats med angrepp eller störning. Allmänbildning är viktigare för att skapa förtroende, än specialistkompetens, och det behövs. När djur är skadade kan ägaren vara mycket stressad.

GFF anser att bevisbördan ska ligga på besiktningsmännen, så att det är de som måste visa ifall det inte är rovdjur som skapar bekymmer, istället för som nu kräva att djurägaren ska bevisa att det är fråga om rovdjursproblem. Det är ett allt för svårt jobb att hitta spår efter rovdjur sommartid för en djurägare, som inte har tid över för att leta på grund av allt annat arbete som måste utföras.

GFF tror att det vid besiktningar av tamdjur kan vara fördelaktigt ifall en veterinär kan bidra med kunskaper om tamdjurens hälsoförhållanden osv. Distriktsveterinärerna är tjänstemän vid en myndighet, men ändå ofta bekanta med både tamdjur och djurhållare.

GFF ser ett problem i att akutåtgärder vid rovdjursstörningar inte följs upp med insatser som ger permanenta lösningar.

GFF har också sett en tendens till att generalisera eller rutinlägga satsningarna som görs i samband med rovdjurstillbud. Här fordras såväl konsekventa uppföljningar som kreativitet.

GFF noterar att stängsel ses som en universallösning. Men, för företag som har djur på fritt skogsbete kan stängsel bara vara en akut lösning. Driftsformen är viktig att bevara eftersom den är den enda som kan bibehålla de utomordentligt värdefulla skogsbetesekosystemen.

GFF anser det som arrogant att hävda att målet för förebyggande åtgärder inte är att få bort varje angrepp på tamdjur, eftersom detta kostar orimligt mycket pengar. Målet måste alltid vara att på bästa sätt kompensera fullt ut för varje skada rovdjuren orsakar.

GFF ser ett värde i att resurserna för förebyggande insatser även i fortsättningen används för att minska enskilda brukares risk för angrepp. Kraven på insatser måste rättas efter verksamhetens art och tradition samt även anpassas till andra biologiska värden än rovdjur. Kostnadsberäkningar måste grundas på faktiska förhållanden och inte på schabloner.

GFF vet att rovdjursproblemen är så nya att ingen inser hela vidden av sekundära skador.

GFF vill uppmärksamma att när det gäller sekundära skador måste ersättning kunna utgå även om skadornas effekter inte kan iaktas och dokumenteras omedelbart, så som vid ett blodigt angrepp. Här fordras förtroende för brukaren.

GFF rekommenderar en stor tilltro till brukarna när ersättningsfrågor diskuteras. Ett sådant förtroende är inte minst viktigt för att öka acceptansen för rovdjurspolitiken.

17.1.7

GFF informerar om att den arbetsgrupp inom VSC som enligt utredningen arbetat med förslag till dokumentation och ersättningsnivåer för indirekta skador slutfört sitt arbete under 2008 och att detta är föremål för en remiss, som ska vara besvarad den 13 juni 2008.

GFF vill uppmärksamma att materialet ska beaktas vid utredningens slutbehandling.

GFF vill också uppmärksamma frågesvar i riksdagen där jordbruksministern hänvisar till behandlingen av förslagen i betänkandet SOU 2007:89:

Frågor till jordbruksministern

Fråga 619 om ersättning för ej återfunna djur

Det finns inget krav i förordningen eller i föreskrifterna på att ett skadat djur ska ha återfunnits för att ersättning ska kunna lämnas. När en viltskada anmäls till länsstyrelsen ska en besiktning alltid ske. Återfinns då inte alla anmälda djur skadade eller döda är det besiktningsmannen som ska avgöra om även saknade djur kan ha skadats eller dödats av rovdjur. Uppgiften är extra svår när inget djur återfinns skadat eller dödat.

Frågan är om möjligheterna att erhålla ersättning för rovdjursrivna tamdjur under längre tid efter angreppet än idag så att ersättning kan betalas ut när kroppen hittas.

Det faller sig enligt jordbruksministern naturligt att regeringen i samband med behandlingen av förslagen i betänkandet även tar upp frågan om rätt ersättning för skadade eller dödade tamdjur på fäbodrar.

Fråga 633 om överklagande av alla ersättningsbeslut enligt viltskadeförordningen.

I betänkandet som nu är ute på remiss föreslås ingen ändring av rätten att överklaga beslut.

Jordbruksministern ser det naturligt att regeringen vid behandlingen av förslagen i betänkandet tar upp frågan om rätten att överklaga beslut om ersättning för rovdjursskador.

Kapitel 18. Inventering (se 16.10 VSC)

Kapitel 19. Informationsfrågor

GFF tillmäter dialogen stor vikt. Det räcker inte med att myndigheter bara informerar om fattade beslut.

GFF har tyvärr uppfattat en del förment information om stora rovdjur och rovdjurspolitiken som ren propaganda. Det vill säga syftet är inte att informera utan att påverka. Innehållet är ofta ofullständigt och har brister i saklighet. En stor risk ligger i att propagandan uppfattas positivt av de grupper som samtycker till innehållet. Kampanjer kan liknas vid propaganda.

GFF anser att målet för informationen aldrig får vara att ändra attityder. Det ska vara att förhindra trångsynthet. Även information om negativa konsekvenser av rovdjur behövs.

GFF delar uppfattningen att information om stora rovdjur och rovdjurspolitiken ska ge tillgång till fakta som kan bilda grund för en saklig debatt och ge underlag för egna åsikter.

GFF tycker att information kan ta väl grundad ställning, och vill att alla intressen som berörs av rovdjursförvaltningen bör få ta del av de ekonomiska stöd till information som finns, även om inställningen inte är enbart positiv till rovdjur.

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

GFF tycker det är bra om ett nytt informationscentrum inriktat på rovdjurens roll i renskötselområdet och fjäll- och fjällnära områden inrättas vid Åjtte museum i Jokkmokk. Kan medel avsättas för grundfinansiering av detta och de informationscentra som idag finns i Järvsö och Orsa är detta glädjande.

GFF har varit med från idé till etablerande av Rovdjurscentret De 5 Stora och uppskattar resultatet. Anläggningen bör fungera som samordnare av den oberoende kunskapsförmedling som bör präglade dessa inrättningar.

GFF ser även ett behov av mer direkt koppling till verkligheten i form av noder som binder ett informationscentrum till ställen där rovdjursförvaltningen möter motstående intressen.

GFF föreslår att Rovdjurscentret De 5 Stora uppdras att finna en plats där fäbodbrukets problem kan belysas. Samverkan med ett museum är önskvärd. Den nya anläggningen vid Åjtte nationella fjäll- och samemuseum bör på motsvarande sätt fokusera och levandegöra fjällböndernas och samernas situation.

Kapitel 20. Jakt som metod för beståndsskattning (se 16.5)

Jakt har sedan urminnes tider varit en del av människors vardag. Ursprungligen var jakt en förutsättning för överlevnad...

GFF konstaterar att det finns ett behov av att se över jaktlagsstiftningen och anpassa denna till rovdjursförvaltningen.

GFF konstaterar att höga krav måste ställas på de jägare som ska jaga stora rovdjur, inte minst björn. Även kvaliteten vid eftersök måste bli bättre.

GFF konstaterar att allmän jakt på stora rovdjur är olämplig

GFF konstaterar att särskilda jägare inom rovdjursförvaltningen behövs!

GFF hävdar att när rovdjursstammarna är vitala, ska ingen ytterligare tillväxt tolereras.

Kapitel 21. Rovdjursturism

GFF har en noga genomtänkt linje för sin rovdjurspolitik. Den bygger på Konventionen om biologisk mångfald och föreningens yttrande över förra Rovdjursutredningen. **GFF** har inte behövt ändra den. Bland annat innebär den ställningstaganden som "Rovdjursstammarna får aldrig bli så stora att jaktturism på stora rovdjur kan tillåtas" och "Ekoturism får inte urarta så att rovdjur genom åtling eller på annat sätt lockas att uppträda som oskygga turistattraktioner."

GFF gör även en etisk bedömning. Motivet i policydokumentet är att kommersialisering av rovdjursförvaltningen i hög grad är olämplig. När möjligheterna för jaktturism finns är målet för rovdjurspolitiken också nått. Stammarna skall då bibehållas på den nivån genom förvaltningsjakt och en sund rovdjursförvaltning i övrigt. All slags åtling och motsvarande skall vara förbjuden. (Jfr 10.2 Kungsörn.)

GFF har tidigare tagit upp frågan om turiståtling med Länsstyrelsen. Första gången, 1999, avslutade föreningen synpunkterna med: "Viltvård, jakt och fäbodbruk måste samarbeta. Detta samarbete får inte saboteras av olämpliga så kallade "turistsatsningar". För dem som önskar se levande rovdjur finns för övrigt djurparker, också i länet, som uppfyller högt ställda krav på naturlig miljö." **GFF** står fortfarande för den uppfattningen.

GFF har så långt det varit möjligt gått igenom de olika reglerna för åtling. Ett resultat av den studien visar att all kommersiell förevisning av björn i vilt tillstånd kräver särskilt tillstånd enligt artikel 8.1 i Rådets förordning (EG) 338/97. Åtelns innehåll saknar värde i sådana fall.

GFF inser dock att rovdjursturism har en stor potential. Det handlar om flera verksamheter, varav turiståttling bara är en. I Gävleborgs län tillgodoser Järvzoo och Rovdjurscentret De 5 Stora vissa behov. De friluftsföretag som satsar på vildmarksupplevelser med aktiviteter som lyssnande på ylande varg, visning av björniden, rovdjursspårning och annan naturtolkning fyller andra. En besöksfäbod i rovdjursmarker kan komplettera med mer.

GFF kräver att all rovdjursturism tar stor hänsyn till omgivande faktorer när och att kontinuerliga diskussioner förs mellan berörda verksamheter, myndigheter och övriga som kan påverkas.

Kapitel 22. Förvaltning utomlands

Kapitel 23. Intäkter och kostnader

GFF förutsätter att rovdjurspolitiken enligt utredningens uppfattning helt kommer att bära sina egna kostnader. Det vill säga att den genomförs helt med statsmedel och att inga befolkningsgrupper kommer att få bära större bördor på grund av politiken än andra.

GFF har uppfattningen att det är kostnadseffektivt att driva en rovdjursförvaltning som grundas på ett förtroendefullt samarbete med de grupper som är närmast berörda av landets stora rovdjur.

GFF tror att bred information som ger tillgång till fakta som kan bilda grund för en saklig debatt och underlag för egna åsikter bidrar till en smidigare förvaltning och låga kostnader.

Kapitel 24. Konsekvenser

Kapitel 25. Författningsförslag

GFF instämmer i att författningarna kring jakten behöver ses över.

GFF menar att rovdjursförvaltningens, VSC:s, avgörande om lämpligaste jakttid och jaktform på stora rovdjur skall författningsregleras. (Jfr kapitel 13.)

GFF anser att jakttid på björn, ifall sådan består, behöver anpassas till fäbodbruk, så att jakt inte får ske förrän man bufört djuren hem. Jakt kan förvärra en del störningar. Dessutom finns skäl att anpassa jakttiderna till säsongen för bärplockning.

Remisshantering

Remissvaret har förberetts av en arbetsgrupp inom Gävleborgs Fäbodförening. Denna har haft såväl interna som externa kontakter för att inhämta uppgifter och erfarenheter. Delar av gruppen har närvarit bl. a. på Vargsymposiet i Vålådalen, vid Serena Cinques föreläsning på Högskolan Dalarna, vid möte med utredaren Åke Pettersson i Mora, vid fäboddagen i Messlingen och ett rovdjursmöte i Sveg. Tre särskilda möten har hållits. Remissen har även diskuterats i Länsstyrelsens regionala rovdjursgrupp och med företrädare för föreningen Sveriges fäbodbrukare. Synpunkterna har sammanställts av föreningens utredningsansvarige. Värmlands säterbrukarförening sluter upp bakom yttrandet. Länsstyrelsen Gävleborg har stött gruppens arbete.

GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING

Carl Höglund
Ordförande

Anna Brodin
Kontakt för rovdjursfrågor

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1

Remissvar: Betänkande SOU 2007:89. Rovdjuren och deras förvaltning
M2007/5207/Na

Kopia till:

Åke Pettersson
Serena Cinque
Riksdagsledamöter
Jordbruksdepartementet
Föreningen Sveriges fäbodbrukare
Värmlands säterbrukarförening
Dalarnas fäbodbrukarförening
Länsmuseet Gävleborg
Ljusdalsbygdens museum
Ljusdals kommun
Ovanåkers kommun
Ockelbo kommun
Hofors kommun
Sandvikens kommun
Gävle kommun
Söderhamns kommun
Bollnäs kommun
Hudiksvalls kommun
Nordanstigs kommun
Länsstyrelsen Gävleborg
Regionala rovdjursgruppen
Naturvårdsverket
Riksantikvarieämbetet
Kulturrådet
Sametinget
Skogsstyrelsen
Jordbruksverket
Arbetsmiljöverket
Livsmedelsverket
Viltskadecenter
Agria Djurförsäkring
Folksam Djurförsäkring
Sveland Lantbruksdjur
Högskolan i Gävle
Centrum för biologisk mångfald
Stiftelsen Skansen
Världsnaturfonden
Nordiska kulturlandskapsförbundet
Lantrasforum
Gävleborgs fåravelsförening
Sveriges rödkulleförening
Sveriges småbrukare
Lantbrukarnas riksförbund
Hembygdsförbundet
Naturskyddsföreningen
Internt GFF

Postadress
c/o Hälsinglands museum
Storgatan 31
824 30 HUDIKSVALL

E-post calle.hoglund@telia.com
Internet www.xfabodar.se
Organisationsnummer 88 55 01-2632
Plusgironummer 430 24 37-1